

הרב רזן שפירא

התפילה כשומרת הערכים

פעמים רבות, כאשר ברצוננו להעביר שיעור על נושא ערכי כלשהו, עומדת בפנינו השאלה, איך ישמר וישאר העניין בליבם של תלמידינו, גם בשבועות ובשנים שאחרי השיעור. היותו של השיעור מוצלח ככל שיהיה, עדיין אינו נותן לנו "עוגן" להסתמך עליו, שהנושא ימשיך ויהיה חי בקרב התלמידים. נראה לי שהפתרון לעניין זה הוא ה"תפילה": חלקים רבים מהמזמורים, הברכות והתפילות הנאמרות על ידינו מדי יום, יכולים לשמש כעוגן, כמאגר וכתזכורת לערכים השונים, לו נצליח להסב את תשומת לב התלמיד למילים הנאמרות על ידו מדי יום ביומו (דוגמאות להלן).

קטעים אלו, יכולים להיות אמצעי טוב גם עבור המורים למחשבת ישראל, כאשר הם ירצו לחבר את הנושאים הנלמדים בכיתה, לתלמידים, שאינם קרובים בטבעם לעניינים מופשטים: כאשר תלמידים אלו יראו, שהנושאים הנלמדים, נאמרים על ידם מדי יום בתפילה, יעלו אצלם החשיבות והחיבור לדברים האלו. גם התלמידים האחרים ירויחו, מהחיבור שבין התפילות לתומר הנלמד, כי מדי אומרם את מילות התפילה ישאר הנושא הנלמד במודעות שלהם¹. הערת אגב: כמובן שגם התפילה של תלמידינו תצא נשכרת מעניין זה, כי קטעים רבים הנאמרים מדי יום כצפצוף הזרזיר, יאמרו מעתה עם תשומת לב (ועם לב...).

להלן דוגמאות של ערכים חשובים, עליהם אנו מרבים לדבר בשיעורינו, ולידם מקומות בתפילותינו היום-יומיות בהם מופיעים ערכים אלו²:

עם ישראל: "... אשר בחר בנו..." (ברכות התורה), "... וירם קרן לעמו... לבני ישראל עם קרובו" (פסוקי דזמרה), ברכת "אהבת עולם" בערבית ובשחרית (בעיקר בתחילת הברכות וסופן), החלק הראשון של "עלינו לשבח", "אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו..." (פתיחת הברכה האמצעית של תפילות המועדים).

1. אין הכוונה, שהתפילה תהפך לקרדום עבור מטרה אחרת. להפך: חלק ממטרות התפילה הוא להציף מתוכנו את הערכים החשובים האלו, שעומדים בבסיס הקשר שבין רבשי"ע לבינו.
2. הבאתי מקצת מן המקומות בתפילה אותן מצאתי עבור הערכים השונים. ניתן, במאמץ לא רב, אך עם תשומת לב רבה, למצוא מקומות רבים נוספים עבור ערכים אלו.

תורה: ברכות התורה, החלק האמצעי של ברכת "אהבת עולם" בערבית ושחרית, הברכה החמישית בתפילת "שמונה עשרה", "ונתן לנו תורת אמת... הוא יפתח לבנו בתורתו..." ("יובא לציון"), "...ועל תורתך שלימדתנו..." (ברכת המזון).

ארץ: "...לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם" (מהפסוקים הראשונים של מזמור "הודו" בתחילת פסד"ז), "...וכרות עמו הברית לתת את ארץ... לזרעו" (בפסוקים שמופיעים בסוף "ויברך דויד"), "...למען ירבו ימיכם... על האדמה אשר נשבע ה'..." (מתוך פרק "והיה אם שמוע"), "ונדה לך ה' אלוקיני על ארץ חמדה טובה..." (ברכת המזון).

איכפתיות חברתית (לפי המדרש המלמד אותנו ללכת אחר מידותיו של הקב"ה): "סומך ה' לכל הנופלים..." "עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים..." "יתום ואלמנה יעודד..." "הרופא לשובי לב..." (פסוקים מ"פסוקי דזמרה"). כמו כן צורת הרבים בברכות הבקשה בתפילת העמידה, המלמדת אותנו על האחריות ההדדית: "סלח לנו" "רפאנו" וכו'. "שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך" (מתוך תפילת ה"עמידה" של שבת).

הבריאה: תיאור ירידת הגשם והשלג במזמור "הללויה" כי טוב... ("פסוקי דזמרה"), תיאור חלקי הבריאה במזמור שאחריו, תיאור צבא השמים בתחילת ברכת "יוצר אור", בתחילת מזמור "השמים מספרים..." הנאמר בשחרית של שבת ובברכת "המעריב ערבים", מזמור "ברכי נפשי" הנאמר בראשי חודשים.

יציאת מצרים: "ותרא את עני אבותינו במצרים..." (בפסוקים שבסוף "ויברך דויד"), סוף פרשת ציצית, החלק האחרון של ברכת "גאל ישראל" בשחרית וערבית, פסוקים י-טו בפרק קל"ו בסי' תהילים הנאמר בשחרית של שבת, פרק קי"ד (שם) הנאמר בראשי חודשים.

ירושלים: "שבחי ירושלים את ה'..." ("פסוקי דזמרה"), בברכה השלישית של ברכת המזון וכמו"ל בברכת "מעין שלש", "...ישוב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים... והעיר אשר נקרא שמך עליה..." (תחנון של ימים ב' והי'), שיר של יום שני, "...וזכרון ירושלים עיר קדשך..." (מתוך "יעלה ויבא").

3. מסי' סופרים ג', יג (בסוף ההלכה): "הדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון" ובסגנון דומה ב"ילקוט שמעוני" שמות רמז רמ"ה ועיי' גם רמב"ם דעות א', ג.

הצעה-הזגמה לשיעור

שימוש יעיל של צורת הלמידה הזאת, יכול המורה לעשות על ידי כך, שהוא יציג את נושא השיעור, והתלמידים יצטרכו להעלות מזיכרונם את המקומות בתפילה בהם מופיע עניין זה.

שיעורים כגון אלו הועברו על ידי לגילאים שונים (כיתות ה-י"א) ובכולם היה התרשמות רבה מצד התלמידים, על המקומות הרבים שנמצאו (כמעט מכל שיעור שכזה, נוספו לרשימותי מקומות חדשים, שנמצאו על ידי התלמידים). כדי ששיעור שכזה יהיה יעיל עבור כלל תלמידי הכיתה, כדאי שסידורי התפילה יהיו פתוחים לפניחם.

במידה והתלמידים לא מצליחים למצוא את המבוקש, ניתן לתת להם הכוונה כללית (כגון: עיינו ב"שירת היס") ועדיין תשאר להם השמחה שבמצאת המקום. בנוסף לאפשרות של היות שיעורים אלו, פתיח לנושא חדש או העשרה לנושא נידון, יכולים להיות שיעורים אלו, הכנה מצוינת לקראת חגים וימים מיוחדים, לדוגמא: חיפוש הערך "יציאת מצרים" בסידור התפילה לקראת חג הפסח, "בית המקדש" או "תורה" לקראת חג שבועות, "ארץ ישראל" לקראת ט"ו בשבט וכד'. בטוחני, שגם ערכה של התפילה תעלה בעיני התלמידים. כאשר יראו את העושר שיש בתפילתם היום-יומית.